

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Orta Çağ Avrupa'sı ve tatil kelimelerini bir araya getirdiğimizde aklımızda ne canlanmalı hocam?

Bugün bildiğimiz ve yaşadığımız manada bir tatil kavramı Orta Çağ Avrupa'sında yoktu ama bu tatil yapmıyorlardı anlamına gelmiyor. Hatta bugünden daha fazla tatilleri vardı. Sıradan halk çok çalışıyordu, sadece kendi işini değil bağlı olduğu lordun işini de yapıyor, çoğunlukla bu nedenle kendi işine sıra gelmiyordu.

Çoğu kişi resmi tatil olan *kutsal pazar* günlerinde çalışmıyordu ve hatta bazıları cumartesi günleri de çalışmıyordu. Bayram/yortu günleri de tatildi. Kilise takvimine baktığınızda hemen hemen her gün için bir azizin günü olduğunu görürsünüz. Elbette bugünlerin hepsinde tatil yapılmıyordu ama önemlilerinde çalışmaya ara veriliyordu. Ayrıca bazı bayram günlerinin kendine has rengi de vardı.

Bunlara ek olarak düğün-cenaze, bir kralın gelişi, şövalye turnuvaları da tatil sebebi olabiliyordu. Hz. İsa'nın yaşamıyla ilgili (Noel, Paskalya, Whitsun, Epifani, göğe yükseliş gb) tatillere ek olarak, Hz. Meryem ile ilgili günler (göğe yükselişi, doğum günü, gebe kalması gb), havarilerin ölüm yıldönümleri, şehitlerin anma günleri de tatil kabul edilebiliyordu. Bir düğün tüm köy için ortak tatil olurdu.

Kırsal yerlerdeki törenler daima halka açık yapıldı. Yerel kiliselerde azizlerin anma günlerinde insanlar toplanırdı, buna *kirtag* (kilise günü) ya da *kirmes* denirdi. Bugünkü *kermes* kelimesinin buradan geldiği düşünülmektedir.

2- İnsanlar tatil günlerinde neler yapıyordu? Yönetimler müdahale ediyor muydu?

Tatillerin çoğunun belirli gelenek ve görenekleri vardı. Bunların çoğu dinseldi, ancak birçoğu Hristiyan takvimiyle harmanlanmış eski pagan bayramlarıydı. Dolayısıyla eski geleneklerin sürdürüldüğü bayramlardı. Bir kısmı da tarımsal faaliyet kökenliydi. Genel olarak baktığımızda hemen hemen her tatilin kutlanma şekli aynıydı. Şenlikler düzenlemek, geçit törenleri yapmak, ateşler yakmak, kilise ayinleri düzenleyip dualar etmek, ziyafetler vermek, güne özel yemekler yemek en bilinen kutlama şekilleriydi. Ayrıca dans gösterileri yapılıyor, davullar, çanlar çalınıyor, maskeler takılıyor ve dini oyunlar sahneleniyordu. Oyunların amacı hem insanları eğlendirmek hem de Hristiyanlığı öğretmekti. Kutlamalar için çadırlar da kuruluyordu.

Yortular genelde kilise içindeki bir ayinle başlıyor, ayin bitince kiliseden ayrılan insanlar köy meydanında ya da kilise önünde toplanıyordu. Kilise etrafındaki mezar taşları arasında da kutlama yapılabilirdi. Kilise önleri aynı zamanda yıllık fuarların yapıldığı yerlerdi. Kutlamaların çoğu ise merkezden uzak yerlerde, köy-kasaba sınırlarında ya da tepelerde,

köprülerde yapılıyordu. Geç Orta Çağ'da özel günler için özel inşa edilmiş yerler kullanılmaya başlandı.

Tatiller yerel bir fuarı ya da festivali, gezici bir eğlenceyi görmek ve yerel olarak bulunmayan şeyleri satın almak için bir günlük izin vesilesiydi. Orta Çağ Avrupa'sındaki şehirlerde, büyük olanlar hariç, genellikle yılda bir kez büyük bir fuar yapılırdı. Festivaller ise hemen hemen her ay vardı. Şubat ayında Sevgililer Günü, ekim ayında Cadılar Bayramı, mart ve nisan aylarında Paskalya, yralık ayında Noel bunlardan bazılarıydı.

Tatil günlerinde aksatılmaması gereken tek iş hayvanların bakımıydı. Hayvanların yeterince yemek yemesini sağlamak ve inekleri sağlamak gibi gerekli işler mutlaka yapılıyordu.

Orta Çağ'da yönetimler her zaman bu tatil günleri için düzenleme yapmaya çalışmıştır. Düğün (gelinlik fiyatı, davet edilen misafir sayısı, müzisyen sayısı ve yeri), vaftiz, cenaze gibi törenlerle ilgili 13-15. yüzyıllardan günümüze gelen 500'den fazla yönetmelik vardır. Yarıdan fazlası düğünlerle, % 35'i vaftizle ve % 15'i cenazelerle ilgilidir.

Bu düzenlemelerin amacı çeşitliydi. İnsanları büyük borçlardan korumak (çünkü aksi halde evlenmek ve çocuk yapmak istemeyebilirlerdi), düğün yemeğinde Kutsal Ayın'den daha fazla kişi olmasını engellemek, müzisyenlerin ve biranın çiftin memleketinden gelmesi gerektiği şartını koyarak yerel ekonomiyi korumak bunlardan bazılarıydı. Bazen de gündüz düğünü yerine daha kısa sürsün diye akşam düğününe izin verilirdi. Düzenlemelere uyulup uyulmadığını, törene katılan belediye görevlileri denetlerdi.

3- Tarımsal faaliyet kökenli derken ne demek istiyorsunuz?

Orta Çağ nüfusunun % 90'ı tarım ya da ilişkili işlerde çalışan insanlardı. Bazı bayramlar ya da tatil günleri belirli mahsullerin ne zaman ekilmesi veya hasat edilmesi gerektiğini belirleyen eski tarımsal kutlamalara dayanan günlerdi. Örneğin buğday ve çavdar, Mikail gününden (29 Eylül) Noel'e, ilkbahar mahsulleri Noel'in sonundan (ocak başından) Paskalya'ya kadar ekilirdi. Yine Mikail günü, esnaf için kışın ve mali yılın başlangıcıdır.

Kasımın sonuna kadar hayvan yemi azalıyordu. Aşırı canlı hayvan kesiliyordu ve kasım ayı önündeki uzun kış boyunca yemek için etin tuzlandığı bir aydı. Kışın karanlık ve soğuk günlerinde zemin donduğundan hiçbir tarım faaliyeti yapılamıyordu. Havanın izin verdiği yerlerde ekilen ilkbahar ürünleri, mayıs başından itibaren yetismeye başlıyordu. Çamurlaşmış yollar bu dönemde kurumaya başlıyor ve böylece tüccarlar yola çıkabiliyordu. Bu dönem aynı zamanda 1 Mayıs ve bahar festivallerinin kutlandığı dönemdi.

4- Festivallerde verilen ziyafetler hakkında da bilgi verebilir misiniz?

Yılın en abartılı ve en büyük festivalleri, en güçlülerin ev sahipliği yaptığı festivallerdi. Orta Çağ'da bir kutlama yapmak veya bu kutlamalara ev sahipliği yapmak kişiye daha yüksek bir sosyal statü kazandırırdı. Herhangi bir kutlama veya ziyafette, her zaman yükseltilmiş bir platformda olan ve kutlamadaki en güçlü insanların oturduğu bir yüksek bir masa vardı. Bu kutlamalarda mızrak dövüşleri, soytarılar, ozanlar, akrobatlar ve hokkabazlar izlenebilirdi.

Düzenlenen ziyafetlerin bütün gün, hatta birkaç gün sürmesi gerekiyordu. Ziyafetler katılımcılar için adeta bir yemek kursu idi.

1252’de III. Henry, 1000 soylu ve şövalyeyi York’ta ağırladı. Ziyafet çok pahalıya mal oldu çünkü sadece York başpiskoposu 600 besili öküz ve 2700 poundluk şaşırtıcı bir meblağ ödeme yaptı. Yaklaşık 150 yıl sonra II. Richard, günlük Noel partilerine katılan 10.000 kişi için 20.000 öküz ve 200 varil şarap tedarik etmişti. Menüler de çok çeşitli olurdu, çorbalar, ekmekler, kuş, balık, sığır ve koyun eti, tatlılar servis edilirdi. En çok ikram edilen ise başıyla birlikte servis edilen yabandomuzu idi. Tüccar sınıfının evinde ise yabandomuzu şekline sokulmuş kıymalı börek yenirdi.

5- En önemli tatil hangisiydi hocam?

Noel ve Paskalya en önemli tatillerdi. Sadece dini açıdan değil, aynı zamanda üretim zamanı için de önemlilerdi. Noel’e kadar geçen sürede buğdayın ekildiği kış mevsimi vardı. Paskalya’nın gelişi, yulaf ve arpa gibi ilkbahar ürünlerinin yetişmesi anlamına geliyordu. Bu bayramlar, çiftçilerin belirli bir zaman diliminde ne yetiştirmeleri gerektiğini anlamalarını sağlıyordu. Yine de tatiller sadece verimli bir ürün için değil, çoğunlukla eğlenmek için yapılırdı.

6- Bugün de bildiğimiz Noel’in kökeni nedir, ne zamandan beri var ve Orta Çağ Avrupa’sında nasıl kutlanıyordu?

Noel bildiğiniz üzere Hz. İsa’nın doğumunun kutlanmasıdır. İlk Hristiyanlar bunu kutlamıyordu. Doğum günü kutlamak bir pagan âdetiydi. İnciller kesin tarihi hakkında bir şey söyleyemiyordu. Hristiyanlık gelişince, Hz. İsa’nın hem Tanrı hem insan özüne sahip olduğu kabul edildi. Onun insan biçiminde Tanrı olarak kabul edilmesiyle doğumunu kutlama isteği ortaya çıktı. Resmi bir doğum tarihi olmalıydı. Papa I. Julius resmi olarak bu tarihi 25 Aralık olarak belirledi. Bu tarih kış gündönümüne, yılın ilk gününe ve Saturnalia’ya da denk geliyordu yani kilise halkın inançlarıyla geleneksel alışkanlıkları birleştirmiş oldu. Bir pagan festivali üzerine bir Hristiyan tatili yerleştirdi.

Saturnalia üç önemli kış festivalinden biridir. 17 Aralık’ta başlar ve bir hafta sürerdi. İsmi Roma tanrısı Saturnus’tan geliyordu ve anlamı bolluk, cömertlik idi. Yılın ilk günü olan 1 Ocak *Kalends* olarak geçiyordu, İngilizcedeki *calendar* kelimesi buradan gelmektedir. Üçüncü önemli festival ise Yenilmemiş Güneşin Doğumu olan 25 Aralık idi. Hz. İsa’nın doğum tarihi belirlenirken işte bu üç önemli güne yaklaşık bir tarih seçilmişti.

Noel tek bir gün kutlanmazdı, 25 Aralık ile başlar 6 Ocak’a kadar sürerdi. Bu zaman diliminde bir Orta Çağ kalesinin yemek salonu yeşille doldurulurdu. Sarmaşık, defne ve diğer türde yeşil yaprak ve dallar getirilirdi. Orta Çağ Avrupa’sında Noel Ağacı yoktu. Yemek salonunu yeşille dekore etme eylemi, gelecek yıl daha fazla hasat için dua etmek anlamına geliyordu. Sadece bitkilere değil, bazı ülkelerde hayvanlara da sevgi gösterilirdi. Örneğin hayvanlar başlayana kadar kimsenin yemek yemesine izin verilmeyebilirdi. Soğuğa dayanabilmeleri için hayvanlara verilen yiyeceklerin de normalden fazla olması gerekiyordu.

Hz. İsa'nın Doğuşu (Gerard van Honthorst)

7- Peki diğer önemli tatil olan Paskalya?

Paskalya her yıl farklı günlerde kutlanırdı. 22 Mart'tan (bahar ekinoksu) 25 Nisan'a kadar herhangi bir yere denk düşebilirdi. Her yıl aynı gün kutlanması zordu. Paskalya, Paskalya Pazarı'ndan dokuz hafta önce Lent ile başlar ve sekiz hafta sonra Whitsun ile sona ererdi. İki dini bayram arasında kalan Paskalya dini açıdan çok önemliydi. İsa'nın dirilişini anmak için yapılan bir festivaldi, soğuk kıştan ılık ve hareketli bahara kadar geçen bir canlanma dönemi. Bu dönemde daha iyi bir hasat ve daha çok hayvan için dua edilirdi. Paskalya zamanında, sert haşlanmış yumurtalar farklı renk ve desenlere boyanırdı. Bunlar ziyafet için ana dekorasyon malzemesiydi. Paskalya'da oynanan dini oyun Nuh Tufanı'ydı. Dünyaya ölümcül zarar veren sel, daha sonra yaşamın yeniden doğmasına yol açmıştı. Nuh'un hikâyesi, Paskalya'nın ana teması olan yeniden doğuşun harika bir örneğiydi.

8- Günümüzde olan bayramlar ya da özel günler Orta Çağ'da da vardı öyle mi? Paskalya ve Noel'den başka örneğimiz var mı?

Tabii vardı, bugünkü pek çok Hristiyan bayramı Orta Çağ'a hatta çok daha eskiye götürülebilir. Orta Çağ bayramlarına baktığımızda bugünün Batı festival kültürü hakkında çok şey öğrenebiliriz. Başka bir örnek olarak Sevgililer Günü'nü verebilirim. Şubat ayında kutlanan Aziz Valentine Günü bir aşk festivaliydi. Bu dönemde kuşların bile kendilerine eşler bulduğuna inanılırdı. Bu nedenle, sadece insanlar için değil, hayvanlar için de bir aşk zamanıydı. Bugünde dekorasyonlar ve davranışlar aşkla ilişkilendirilmeliydi. Sebzelere veya meyvelere gülümseyen yüzler oyularak içine yanan mumlar konur, bu şekilde aşk fenerleri yapılırdı. Latince *Amor* (aşk) kelimesinin ilk harfi olan A harfi de farklı yerlere yazılır ya da kazınırdı. Aşk için fal bakmak, baktırmak da Sevgililer Günü'nde çok popülerdi. Karşınızdaki kişinin sizi sevip sevmediğini tahmin etmek için bir çiçekten taç yapraklarını toplamak gibi birçok yöntem vardı.

Ekim ayındaki (31 Ekim) Cadılar Bayramı, ruhların ve hayaletlerin en güçlü olduğu dönemdi. Bunun nedeni, Cadılar Bayramı'ndan sonraki günün, geçmişte var olan tüm azizlerin övüldüğü “Tüm Azizler Günü” olmasıydı. Cadılar Bayramı'nda güçlü bir ölüm imajı vardı ancak bu sadece ertesi günden kaynaklanmıyordu. Bu bayram aynı zamanda kışın başlangıcıydı ve kış kasvetliydi, ölümü çağırıyordu. Öte yandan, insanlar Cadılar Bayramı'nda bayramlar ve oyunlarla eğlenmeye devam ediyordu.

Büyük Perhiz dönemi Orta Çağ'da da vardı ve başlamasından önceki Salı günü (büyük perhizin arife günü) de bir tatildi. Bundan önceki 46 günde insanlar, eğer varsa, et yiyebiliyordu. Oruç sırasında pek çok yiyecek türü oruca dâhil oluyordu, bu nedenle bahsi geçen Salı günü bu “yasak” gıdalardan geriye kalanları yemek için son gündü.

9- Herkes tatillerden yararlanabiliyor muydu, serfler örneğin?

Tatil günlerinde çalışmak yasaklanmıştı. Sadece çiftçi ya da zanaatkârlara değil, evde kumaş dokuyan, yün eğiren kadınlara da yasaktı. Fuar düzenlemek ya da duruşma yapmak, savaşmak, seyahat etmek gibi dünyevi işler de pek çok yerde yasaklanmıştı ancak şunu da belirtmeliyim ki taçlandırma, kilise meclisi, ziyafet, düğün ve hatta duruşmalar ve savaşlar için tatil günlerinin özellikle seçildiği de bir gerçektir. Özellikle imparator ve kral taçlandırmaları büyük dini yortularda, papaların taçlandırılmaları ise neredeyse her zaman Paskalya ya da Whitsun gibi günlerde yapılıyordu. Fuarların çoğu önemli bir azizin anma gününde, özellikle haziran ya da ağustos-kasım arasında yapılırdı. Bu durum bize dini ve ekonomik olayların birbiriyle ne kadar bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Genel kurallara göre tatillerden herkesin faydalanması gerekiyordu. Gördüğünüz üzere pek çok önemli olay, yasak olmasına rağmen, insanların iş yapmadığı tatil günlerine denk getiriliyordu ama serf ya da kölelerin diğerleri gibi rahatça tatil yapabildiğini iddia edemeyiz. Büyük ihtimalle bu kişiler kutsal günlerin çoğunda çalışıyorlardı.

Tatil günlerinde yapılan hırsızlıklar, işlenen cinayetler ve diğer suçlar iki katı cezayla cezalandırılıyordu. Kilise bu konuya özellikle önem veriyor, tatil günlerinde zorla çalıştırılan birisi fark edildiğinde onu çalıştıran kişiyle gidip konuşarak işçinin tatil yapması sağlanıyordu. Tabii bu, insanları kiliseye yakınlaştırıyordu. Diğer yandan insanların pazar ayinine ya da başka dini törenlere gitmediğine dair ruhban sınıf şikâyetlerini içeren çok sayıda kanıt da vardır. Yine de insanlar genel olarak törenlere katılıyorlardı. Örneğin bir azizin kemiklerinin taşınması törenine katılım çok olurdu çünkü bu sırada bir mucize gerçekleşebileceğine inanılıyordu. Pazar ayinine de en güzel kıyafetlerini giyip genelde katılıyorlardı. Bu ayinden sonra erkekler bir araya gelip sıradan bir içecek olan bira içerken kadınlar eve dönüp öğle yemeği hazırlığına girişiyordu.

10- Tatil günlerinin toplam süresi hakkında bir şey söyleyebilir miyiz hocam?

Bu konuda kaynaklar fikir birliğine varmış değildir. Bunun nedeni bazı tatillerin bölge hatta şehirlere özgü olmasıdır. Yine de genel olarak bir şey söylemem gerekirse, yıl içinde 28 günden 115 güne kadar değişen sayıda tatil yapabiliyorlardı. Bir yılın 52 pazar gününde kutlanan anma günlerinin sayısı 40-60 civarıydı. Noel, Paskalya, Whitsun gibi çok önemli dini festivallerden sonra halk bir hafta tatil yapardı.

11- En uzun tatilleri neydi ve süresi ne kadardı?

En uzun tatil Noel arifesinde başlayan ve 6 Ocak Epifani Bayramı'nda sona eren 12 günlük tatildi. En uzun tatilin, hava şartlarından dolayı, çok az işin yapılabildiği yılın en kısa günlerine denk gelmesi insanlar için çok iyi oluyordu. Bu dönemde evler ve kiliseler sarmaşık ve defne yapraklarıyla süsleniyor, dev ağaç kütükleri yakılıyordu. Malikânenin veya kalenin efendisi, hizmetçilere genellikle yiyecek (kesilen hayvanların kalp, akciğer, karaciğer, pankreas gibi iç organları), bira, yeni kıyafetler ve yakacak odun veriyordu.

Orta Çağ'da Kartopu Savaşı Yapan Çocuklar (A Book of Hours, Walters Art Museum)